

Dipesh Chakrabarty

A történelem klímájáról, négy tételben

Megjelenés éve: 2010 | Lapszám: 2 | Szerző: Dipesh Chakrabarty

Alan Weismannak a klímaváltozásról szóló sikerkönyve, a *The World Without Us* (A világ nélkülünk) egy olyan gondolat kísérletre hív bennünket, amelynek segítségével saját jelenünkről kaphatunk jobb képet:

Tegyük fel, hogy bekövetkezett a legrosszabb. Az emberi faj kihalt. De vajon hagyunk-e akármilyen halvány észlelhető nyomot a világegyetemben? Elképzelhető, hogy a világ nem egy hatalmas, megkönnyebbült biológiai sóhajjal fogadja kimúlásunkat, hanem hiányozni fogunk neki?

Weisman gondolat kísérlete azért tűnik vonzónak számomra, mert sokatmondóan mutatja meg, hogy a jelenlegi válság hogyan kelt bennünk olyan jelenérzetet, amely a jövőt elválasztja a múlttól, mivel a jövőt kívül helyezi a történelmi vizsgálhatóság tartományán. A történettudomány azon a feltevésen alapszik, hogy múltunkat, jelenünket és jövőnket az emberi tapasztalat egyfajta folyamatossága köti össze. Általában a jövőt ugyanannak a képességnek a segítségével tudjuk magunk elé képzelni, amely lehetővé teszi, hogy a múltból is képet alkossunk. Weisman gondolat kísérlete jól illusztrálja azt a történelemszemléleti paradoxont, amely az emberiség kihalása miatti aggodalom és félelem miatt átjárja jelenlegi gondolkodásunkat. Ha elfogadjuk ugyanis ezt a gondolat kísérletet, akkor egy olyan jövőt kell elképzelnünk, ami immár „nélkülünk” zajlik. Emiatt azok a történelmi eljárások, amelyek segítségével magunk elé képzeljük a személyesen átélhetetlen múltat és jövőt – azaz a történelem megértéshez szükséges eszközök –, ellentmondásossá, zavarossá válnak. Weisman gondolat kísérlete is jól szemlélteti, hogy milyen zűrzavar támadhat a jelenről alkotott tapasztalásunkban, ha a jelenben kétség támad a jövő létét illetően. A jelen történelmi érzékelése tehát – legalábbis, ha Weisman változatát fogadjuk el – alapjaiban rombolja le általános történelemfelfogásunkat.

Avval egyidejűleg, ahogy egyre szélesebb körben válik elfogadottá az elképzelés, hogy a globális felmelegedés által okozott súlyos környezeti veszélyek kiváltó oka a légkörben

felhalmozódó üvegház-hatású gázok, ezek pedig jórészt a fosszilis tüzelőanyagok elégetéséből és az iparosított méretű állattenyésztésből származnak, úgy válnak egyre ismertebbé a közvélemény előtt is azok a tudományos javaslatok, amelyek alapjaiban fogják megváltoztatni az emberi történelemtől való gondolkodásunkat. Sőt, az éghajlatváltozásról alkotott tudományos nézetek nem csupán azokat az eszméket vonják kétségbe, amelyeket eddig a történettudomány középpontjába álló emberiségről vallottunk, de azokat az elemzési módszereket is, amelyeket az elmúlt két évtizedben a posztkoloniális és posztimperialista történészek alkalmaztak a háború utáni korszak dekolonizációjának és globalizációjának a vizsgálatakor.

A globális felmelegedésről szóló tudományos kutatás kezdetét sokan a svéd Svante Arrhenius az 1890-es években tett felfedezéseire vezetik vissza. A félig-meddig már tudatos viták azonban csak az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején indultak meg, pontosan abban az időszakban, amikor a társadalomtudósok a globalizációt kezdték vizsgálni.

Ezek a viták azonban jórészt párhuzamosan folytak. Míg a globalizáció – amint a jelenséget felismerték – rögvest a társadalomtudósok érdeklődésének középpontjába került, addig a globális felmelegedés csupán a 2000-es években keltette fel a közvélemény figyelmét, hiába jelent meg jó néhány könyv ebben a témában már az 1990-es években. Pedig James Hansen, a NASA Goddard űrkutatási intézetének igazgatója már 1988-ban beszámolt egy szenátusi bizottság előtt a globális felmelegedésről, de a különféle érdekektől vezérelt és a politikai hasznot mérlegelő kormányok ügyet sem vetettek a figyelmeztetésre. George W. H. Bush, az USA akkori elnöke híres válaszában azt mondta, hogy az üvegház-hatást ő a „Fehér Ház-hatással” fogja legyőzni. A helyzet csak 2000-ben változott meg, amikor is a figyelmeztető jelek súlyossá váltak, és a válság tüneteit – az ausztráliai aszály, a gyakori ciklonok és bozóttüzek, a termésátlag csökkenése a világ sok pontján, a gleccserek olvadása a Himalájában, a sarki jégsapka visszahúzódása, a tengerek növekvő savassága és az élelmiszerlánc károsodása – sem politikailag, sem gazdaságilag nem lehetett már megkerülni. Vegyük még ehhez hozzá azt is, hogy egyre többen és egyre nagyobb aggodalommal emelték fel a szavukat a fajok gyors ütemű pusztulása és a 2050-re már a kilencmilliárdot is meghaladó emberiség globális ökológiai kártevése miatt is. Miközben a válság az elmúlt években egyre mélyült, rá kellett jönnünk, hogy a globalizáció elméleteinek, a tőke marxista elemzésének, a különféle szűkebb tudományterületeken készült tanulmányoknak és a posztkolonialista kritikáknak a tanulmányozása bármennyire is hasznosnak bizonyult a globalizáció vizsgálatához, mégsem készített fel arra, hogy értelmes magyarázatot találjunk arra az egész földet érintő zűrzavarra, amellyel az emberiség mostanában szembetalálta magát. A globalizáció elemzésének hangulatában bekövetkezett változást jól szemlélteti, ha összevetjük Giovanni Arrighinek a világkapitalizmusról írt mesterművét, a *The Long Twentieth Century*-t (A hosszú 20. század, 1994) egy friss munkájával, az *Adam Smith in Beijing*-gel (Adam Smith Pekingben, 2007), amely – többek között – Kína gazdasági felemelkedésnek következményeit vizsgálja. Az első könyv, amely a kapitalista gazdaságok lényegéhez tartozó káoszról szóló hosszú elmélkedés, azzal a gondolattal zárul, hogy a kapitalizmus felégeti az emberiséget „annak a fokozódó erőszaknak a szörnyüségai (vagy éppen dicsőséges tettei) közepette, amelyek a hidegháborús világrend felszámolását kísérik”. Világos, hogy Arrighi szerint a világot elpusztító hőt nem a globális felmelegedés, hanem a kapitalizmus motorja ontja magából. Az *Adam Smith in Beijing* megírásának idején azonban a szerzőt már sokkal inkább a kapitalizmus ökológiai határai foglalkoztatják. Ha a globalizáció és a globális felmelegedés valóban egymást átfedő folyamatok szüleményei, akkor a valódi kérdés az, hogy miképpen lehetne e két jelenséget egy szátra fűzve magyarázatot találni a világ működésére?

Noha nem vagyok természettudós, úgy vélem, a klímaváltozással foglalkozó tudomány nem téved. Feltételezem, hogy azok a nézetek, amelyek különösen az ENSZ éghajlatváltozással foglalkozó kormányközi bizottságának 2007-ben megjelent 4. jelentésében, a Stern-jelentésben láttak napvilágot, elég ésszerűek, és – hacsak a tudományos konszenzus nem változik meg alapjaiban e kérdésben –, jórészt igazolják azt, hogy az éghajlatváltozásért az emberi tevékenység a felelős. A közérthetőség és a tömörség kedvéért javaslataimat négy tételben fogalmazom meg.

1. TÉTEL: *A klímaváltozásra adott antropogén magyarázatok azt vetítik előre, hogy összeomlóban van az az emberiséggel szinte egyidős megkülönböztetés, amely a természet történetét elválasztja az emberiség történetétől.*

A filozófusok és a történészek gyakran tudatosan törekedtek arra, hogy az emberiség történetét elválasszák a természet történetétől, sőt gyakran odáig mentek, hogy még azt is tagadták, hogy a természetnek lehet olyasfajta története, mint az emberiségnek. Ennek a felfogásnak gazdag és messzire visszanyúló irodalma van, amelynek helyhiány és személyes korlátaim miatt itt csupán egy nyúlfarknyi, vázlatos összefoglalását adom.

Kezdjük azzal a Vico és Hobbes névéhez köthető elképzeléssel, hogy nekünk, embereknek csupán a társadalmi és politikai intézményekről lehet valós tudásunk, mivel ezeket mi teremtettük, míg a természet Isten műve és ezért végső soron megismerhetetlen az ember számára. „Az igaz egynemű a teremtettel: *verum ipsum factum*”, így összegezte Croce Vico híres állítását. Ez a felfogás közkeletűvé vált a 19. és 20. századi történészek körében. De a 20. században ezen kívül is léteztek más szociologikus vagy materialista elméletek, amelyek szintén az emberi és a természeti történelem szétválasztását tartották követendőnek. Az egyik ilyen befolyásos, noha némiképp kétes példa erre az a kis könyvecske, amelyet Sztálin adott ki 1938-ban a marxista filozófia történetéről *Dialektikus és történelmi materializmus*címen. Sztálin a következőképp fogalmazta meg a kérdést:

Elvitathatatlan, hogy a földrajzi környezet a társadalom fejlődésének egyik állandó és szükségszerű feltétele (...), ami gyorsítja vagy lassítja a társadalom fejlődésének a menetét. Befolyása azonban nem döntő, mert a társadalom változása és fejlődése hasonlíthatatlanul gyorsabban megy végbe, mint a földrajzi környezet változása és fejlődése. Háromezer év lefolyása alatt Európában három különböző társadalmi rendszer adta át a helyét új, más rendszereknek: az ősközösség, a rabszolgarendszer és a feudális rendszer. (...) Ugyanakkor Európa földrajzi viszonyai ez alatt az idő alatt vagy semmit sem változtak vagy oly jelentéktelen mértékben változtak, hogy a földrajz erről még csak beszélni sem tartja érdemesnek. S ez érthető is. Ahhoz, hogy a földrajzi környezet valamennyire is komoly változásokon menjen át, millió évek kellene, míg az emberek társadalmi rendszerének leggyökeresebb változásaihoz is elegendő néhány száz, vagy egy-két ezer év.

E szerint tehát az ember környezete változik ugyan, de e változás oly lassú, hogy csaknem időtlen, éppen ezért nem is képezi tárgyát a történetírásnak. Akik így gondolkodtak, még nem ismerték azt a globális felmelegedésről szóló szakirodalomban széles körben elfogadott álláspontot, hogy az éghajlat és ezáltal az egész környezet néha olyan fordulóponthoz érkezik, amikor az emberi tevékenységnek ez a lassú és látszólag időtlen háttére oly módon alakul át, hogy az katasztrófával járhat az emberiségre.

Olyan történészek, mint például Ferdinand Braudel, némileg megtörték a természettudományok és a történelemtudomány kettősségét, majd a 20. század végén fellépő

történészek, akik a környezetet állították vizsgálódásuk középpontjába, ezt a törést tovább mélyítették. Talán még azt is kijelenthetjük, hogy a környezettörténészek egyes esetekben egyenesen az emberiség természettudományát próbálták megalkotni. Ennek ellenére jelentős különbség van a között, ahogy ezek a történetírók az emberi lényt szemlélik, és ahogy a klímaváltozásról író tudósok látják az emberi tevékenységet. Egyszerűen fogalmazva a környezettörténelem – ha éppen nem kulturális, szociológiai vagy gazdaságtörténeti megállapításokat tesz –, akkor az embereket biológiai lényként kezeli. Alfred Crosby Jr., akinek könyve a *The Columbian Exchange* (A kolumbuszi árukereskedelem) az újfajta környezeti történetírás előfutárának számított az 1970-es évek elején, az első kiadás előszavában ezt így fogalmazta meg: „Az ember még azelőtt biológiai lény, hogy római katolikus, kapitalista vagy bármi más lenne.” Daniel Lord Smail nemrégiben megjelent könyve, az *On Deep History and the Brain* (A mélytörténelemről és az agyról) kalandos vállalkozás, amelynek során a szerző az evolúcióval és az emberi idegrendszerrel foglalkozó tudomány eredményeit próbálja ötvözni a hagyományos történetírással. Smail könyve a biológia és a kultúra közötti lehetséges kapcsolatokat kívánja feltérképezni, de eközben mindvégig tisztában van a biológiai érvelés korlátaival. Ugyanakkor Smail művének középpontjában mindvégig az emberi biológia története áll, s nem pedig az a hatás, amelyet az emberiség mostanság kezd gyakorolni a föld egész rendszerére.

A mostani éghajlatváltozási válságról értekező tudósok valójában gyökeresen új dolgokat állítanak még a korábbi környezettörténészekhez képest is. Ők azt mondják, hogy az ember mára már túlnőtt az egyszerű biológiai lény szerepén, amelyet eddig játszott a történelemben. Az ember mára geológiai erővé vált. Ahogy Oreskes megfogalmazta:

Aki tagadja, hogy a globális felmelegedés valós, az pontosan azt tagadja, hogy az ember geológiai tényezővé vált, aki a föld legalapvetőbb folyamatait változtatja meg. A tudósok évszázadokon át úgy gondolták, hogy a föld folyamatai oly hatalmasok és erőteljesek, hogy semmi nem tudja megváltoztatni ezeket. Ez volt a geológiai tudományok egyik alapvetése, no meg az, hogy az emberiség kronológiái eltörpülnek a geológiai idő végtelensége mellett, s az emberi tevékenység jelentéktelennek látszik a geológiai folyamatok erejével összemérve. És ez egykor így is volt. De mára ez megváltozott. Már oly sokan vágnak ki oly sok fát és oly sok millió tonna fosszilis üzemanyagot égetünk el, hogy valóban geológiai tényezővé váltunk. Megváltoztattuk a légkör kémiai összetételét, s a tevékenységünk nyomán megemelkedett a tengerek vízszintje, olvad a jégtakaró és változik az éghajlat.

Biológiai vagy geológiai tényező – e két különböző megjelölés igencsak eltérő következtetésekre ad alkalmat. A környezettörténelem – követve Crosby zseniális, 1995-ben készült összefoglalását e tudományág eredetéről – sokat merít a biológiából és a földrajztudományból, ugyanakkor soha nem képzelte azt, hogy az ember valaha is geológiai mértékben képes lesz hatást gyakorolni a bolygóra. Ez a felfogás az embert továbbra is az „éghajlat foglyának” tekintette (ahogy ezt Crosby Braudelt követve megfogalmazta), nem pedig az éghajlat alakítójának. Azzal, hogy az embert biológiai tényezőnek nevezte, csupán az emberről alkotott képünket gyarapította. Az emberek mind összességükben, mind egyénileg biológiai tényezők és ez soha nem is volt másképpen. De csakis történelmi léptékkal mérve és kollektíven válhat az ember geológiai tényezővé, azaz csakis akkor, ha már annyian vagyunk és olyan technológiákat fejlesztettünk ki, amelyek mennyiségileg is lehetővé teszik, hogy az egész bolygóra hatást gyakoroljunk. Azzal, hogy geológiai tényezőnek nevezzük magunkat, olyan hatalmat tulajdonítunk magunknak, amely ahhoz mérhető, mint ami egykoron a fajok tömeges kipusztulását okozta. Úgy tűnik ugyanis, hogy jelenleg ugyanez a folyamat játszódik le. A szakértők szerint a „biológiai sokféleség jelenleg

oly ütemben pusztul, amely intenzitásában csupán a 65 millió évvel ezelőtt lejátszódott eseményhez, a dinoszauruszok kipusztulásához mérhető”. Ökológiai nyomaink azonban nem voltak mindig ilyen hatalmasak. Az emberiség csupán az ipari forradalom után szerezte meg ezt a képességet, s a folyamat a 20. század második felében gyorsult fel. Ma már nem csupán arról van szó, hogy az ember interaktív viszonyba került a természettel. Az emberiség mindig is ilyen viszonyt ápolt, vagy legalábbis ezt képzelte a világnak azon a táján, amit ma nyugati világnak nevezünk. Most azonban már az emberiségnek geológiai értelemben vett erőt tulajdonítanak. Ezáltal pedig a politikai gondolkodás nyugati (illetve ma már univerzális) alapvetéseinek egyike a válság nyomán semmivé foszlott.

2. TÉTEL: *Az új elmélet, amely szerint olyan földtani korszak közeleg, amikor az emberiség geológiai erőként lép fel, komolyan korlátozza a modernizációról és a globalizációról alkotott emberközpontú történelemszemléletet.*

Az 1750 és a mai globalizáció közötti időben született történetírás egyik alapvető kérdése az, hogy miként lehet az ember kulturális és történelmi sokféleségét összeegyeztetni az emberi szabadsággal. De a felvilágosodás óta a szabadságról folytatott viták során egyszer sem jelent meg az a nézet, hogy az ember a szabadság megszerzésével szoros összefüggésben és azzal egy időben geológiai tényezővé is válik. A szabadság filozófusai érthető módon leginkább azzal foglalkoztak, hogy az emberek hogyan tudják elkerülni azt az igazságtalanságot, elnyomást, egyenlőtlenséget vagy akár uniformizáltságot, amelyek más emberek vagy emberek által teremtett rendszerek erőltettek rájuk. A geológiai idő és az emberiség történelmi ideje egyszer sem kapcsolódott össze egyetlen rendszerré. De most, ahogy azt a klímakutatók is bebizonyították, a két időszámítás közötti különbség összeomlott. Az 1750-től napjainkig tartó korszak alatt történt az is, hogy az emberiség átállt a fa és más megújuló fűtőanyagok használatáról a fosszilis tüzelőanyagok nagyarányú használatára – először a szénre, majd a kőolajra és a földgázra. A modern szabadságeszme egyik tartóoszlopa az örökké növekvő fosszilis tüzelőanyag- felhasználás. A legtöbb szabadságjogunk ugyanis meglehetősen energiaigényes. Az emberiség történelmének az a korszaka, amelyet ma a civilizáció intézményeinek – a mezőgazdaság kezdete, a városok alapítása, a ma is ismert vallások megjelenése, az írás feltalálása – megjelenésével azonosítunk, mintegy 10 ezer évvel ezelőtt kezdődött, pontosan akkor, amikor a bolygónk az egyik földtörténeti korszakból – az utolsó jégkorszakból, azaz a pleisztocénből – a melegebb holocénba lépett. Jelenleg is a holocén korszakba lennénk, de az antropogén klímaváltozás lehetősége miatt már felmerült az is, hogy ez a földtörténeti korszak is véget ért. Mivel az emberiség mára bolygónk geológiai tényezőjévé vált, ezért néhány tudós azt javasolta, hogy kezdjünk új földtörténeti korszakot, amelyben a föld környezeti állapotának egyik legfontosabb meghatározója az ember. E földtörténeti korszak nevének pedig az antropocén elnevezést ajánlották. A javaslatot először a Nobel-díjas kémikus, Paul J. Crutzen és munkatársa, a tengerbiológus Eugene F. Stoermer dobta be a köztudatba, de részletesen Crutzen fejtette ki az elgondolást egy 2002-es, *Nature*-ben publikált írásában:

Az elmúlt három évszázadban az emberek egyre nagyobb hatással vannak a globális környezetre. Az elkövetkező évezredekben a széndioxid kibocsátás antropogén hatására a föld éghajlata jelentősen eltérhet a természetestől. Éppen ezért ésszerűnek tűnik, hogy a jelenlegi korszakra az antropocén elnevezést használjuk, ami alatt egy olyan, a holocént, azaz az elmúlt 1012 évezredre jellemző korszakot kiegészítő földtörténeti korszakot értünk, amelyben az emberiség hatása a döntő tényező. Az antropocén kezdetét a 18. század utolsó szakaszára tehetjük, amikor a sarkokat borító jégtakaróba szorult oxigén elemzése a

széndioxid és a metán növekvő globális jelenlétét kezdte mutatni. Ez a időszak pedig egybeesik az 1784-es dátummal, amikor is James Watt feltalálta a gőzgépet.

Jogos a kérdés, hogy az 1750-től napjainkig tartó korszak a szabadság vagy az antropocén korszaka-e? Vajon az antropocén korszak a szabadságról szóló narratíva kritikája? Vajon a szabadságért folytatott küzdelem ára az, hogy az emberiség geológiai tényezővé vált? Bizonyos szempontból igen. Ahogy Edward O. Wilson írja *The Future of Life* (Az élet jövője) című művében:

Az emberiség saját rövid távú túlélését szem előtt tartva eddig csupán a bolygóvilkos szerepét játszotta. Mára a biodiverzitás szívének nagy részét kimetszettük. ... Ha Emi, a szumátrai orrszarvú megszólalna, valószínűleg azt mondaná, hogy a 21. század eddig eltelt szakasza sem volt ez alól kivétel.

De a szabadságnak a felvilágosodás kora óta jelentkező témái és az emberi és geológiai korszakolás összeomlása a jelek szerint jóval bonyolultabb és ellentmondásosabb, mint hogy azt egy egyszerű kettőséggel le lehetne írni. Való igaz, hogy az emberek önszántukból váltak geológiai tényezővé. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az antropocén az emberi választások nem várt következménye. De az is világos, hogy az emberek számára a jelenlegi szorult helyzetből az egyedüli kiút csakis az lehet, ha a globális, a kollektív élet szintjén hoznak racionális döntéseket. Ebből logikusan azonban az következik, hogy az antropocén korszakban sokkal inkább szükség lesz a felvilágosodásra (azaz a rációra), mint korábban valaha is. Ezt az optimizmust azonban némileg beárnyékolja, hogy az ész szerepével kapcsolatban akad egy apó fenntartás, mégpedig azzal a jelenséggel összefüggésben, amelynek alakjában a szabadság legtöbbször megmutatkozik az emberi társadalmakon belül. Ez pedig a politika. A politika ugyanis soha nem kizárólag a rációra épült. Ráadásul a tömegek korában, egy olyan világban, amelyet a nemzetek közötti és a nemzeteken belüli éles egyenlőtlenségek amúgy is tovább bonyolítanak, a politika olyan jelenséggé válik, amelyet senki nem tud irányítani. Mike Davis írja:

A pusztá demográfiai lendület a világ városi lakosságát 3 milliárd fővel fogja gyarapítani az elkövetkező negyven évben (és ezek 90 százaléka szegény városokba születik majd). De senkinek, ismétlem egyetlen embernek sincs – beleértve a baloldali tudósokat is – halvány fogalma arról, hogy ez a szegénynegyedekkel borított és állandó élelmiszerhiánnyal és energiaválsággal küzdő bolygó hogyan gondoskodik majd ezeknek az embereknek a pusztá biológiai létfenntartásáról, nem is beszélve az alapvető boldogság és méltóság utáni elkerülhetetlen igényükről.

Nem meglepő, hogy az éghajlatváltozási válság az előre nem látható jövővel kapcsolatban okozza a legnagyobb riadalmat. Mark Maslin komor gondolatokkal zárja *Global Warming* (Globális felmelegedés) című könyvét:

Nagyon valószínűtlen, hogy a globális politika képes lesz megoldani a globális felmelegedés problémáját. A globális felmelegedés megkövetelné a nemzetektől és a régióktól, hogy a következő ötven évre készítsenek terveket, erre azonban a legtöbb társadalom éppen a politika nagyon rövid távú gondolkodása miatt képtelen.

3. TÉTEL: *Az antropocénra vonatkozó geológiai hipotézis megköveteli, hogy a tőke globális történetét az emberi faj történetével összevonva vizsgáljuk.*

A szabadság kérdését a kapitalista globalizáció kritikájaként vizsgáló analitikus fogalomrendszer azonban a klímaváltozás korában sem lesz elavult. A kapitalista globalizáció létezik, ezért léteznie kell kritikájának is. Ez a kritika azonban nem fogja tudni megragadni az emberi történelem lényegét, ha elfogadjuk azt a feltevést, hogy az éghajlatváltozásból fakadó válság már bekövetkezett, és bolygónk jellegzetessége marad még jóval azt követően is, hogy a kapitalizmus eltűnik vagy számos történelmi mutáción megy át. A globalizáció kritikája a klímaváltozást csupán a kapitalista rendszer válságának tekinti. Bár valóban tagadhatatlan, hogy az éghajlatváltozás alapvetően összefügg a tőke történetével, de egy olyan kritikai hozzáállás, amely csupán a tőkét bírálja, nemigen tud számot adni az emberi történelmet érintő kérdésekről, ha a klímaváltozás tényét egyszer már elismertük és a jelenlegi kor horizontján felsejlik az antropocén kor kezdete. Az antropocén kor geológiai itt és most-ja szétválaszthatatlanul összefonódott az emberi történelem itt és most-jával.

A tudósok, akik az éghajlatváltozási válsággal és más világméretű ökológiai problémákkal kapcsolatosan tanulmányozzák az emberi fajt, különbséget tesznek az emberi faj írásos története és őstörténete között. Az írásos történelem csupán arra a tízezer évre vonatkozik, amely a mezőgazdaság feltalálása óta eltelt, sőt még inkább arra a négyezer évre, amióta írásos emlékeink vannak. Az újkorral, illetve a kora újkorral foglalkozó történészek pedig csupán az elmúlt négyszáz év levéltári anyagait böngészik. Az emberiség őstörténelmének ismeretében nehéz lenne világi magyarázatot találni arra, hogy a klímaváltozás miért okoz ilyen válságot az emberiség létében. A geológusok és az éghajlattal foglalkozó tudósok azt talán még el tudják magyarázni, hogy a jelenlegi globális felmelegedés szakasza miért antropogén, de a küszöbön álló válságot az emberek képtelenek lesznek felfogni, ha nem fektetjük le világosan, hogy a felmelegedésnek mik lesznek a következményei. Ezek a következmények csakis akkor értelmezhetők, ha az emberre mint életformára tekintünk és az emberiség történelmét is csak a bolygón élő többi életforma történelmének részeként látjuk. A felmelegedés ugyanis nem magát a bolygót veszélyezteti, hanem azokat a biológiai és geológiai körülményeket, amelyekből a holocén korszakban kialakult emberi életforma túlélése függ.

A Wilsonhoz és Crutzenhez hasonló tudósok az emberi – és más élő – életformákra a *faj* kifejezést használják. Az emberi lényekről is mint fajról beszélnek és a jelenlegi válság természetének megértéséhez rendkívül hasznosnak találják ezt a fogalmat. Ez az a kifejezés ugyanakkor, amely soha nem fordul elő a baloldali tudósok által a globalizációról írt szokványos történelmi vagy politikai-közgazdasági elemzésekben, mivel a globalizáció vizsgálata – érthető okokból – csupán az emberiség történelmének a közelmúltban megérett és feljegyzett részére szorítkozik. A fajban való gondolkodás ugyanakkor az őstörténelem koncepciójának része. Ráadásul Wilson és Crutzen az efféle gondolkodásról még azt is tartja, hogy ez elengedhetetlen, ha az emberi jólét jövőjéről akarunk képet alkotni. Ha tehát a klímaváltozási válságot történetileg is el akarjuk helyezni, akkor ehhez arra lesz szükség, hogy némiképp ellentmondásos gondolkodási formákat hozzunk összhangba egymással: azokat a nézeteket, amelyek a bolygónk szintjén és azokat, amelyek csupán globális szinten gondolkodnak; az őstörténelmi szemléletet és a feljegyzett-írásos történelem tanulmányozását, a fajban gondolkodókat és a tőkés társadalom kritikusait.

Ezzel a kijelentésemmel némiképp ellentmondok a globalizációval és a világtörténelemmel foglalkozó történészek többségének. „A világtörténelem a globális korban” című 1995- ben publikált, mérföldkönek számító esszéjében Michael Geyer és Charles Bright ezt írta:

A 20. század végén nem egy mindinkább univerzálissá váló, egységes modern korba lépünk be, hanem a sokféle és egyre változatosabb modernitások integrált világába. Ami pedig a világtörténelmet illeti, abban sem létezik egyfajta univerzális jellegre törekvő korszellem, hanem csak számos és nagyon egyedi, nagyon materiális és pragmatikus gyakorlat, amelyeket kritikus módon, történelmileg kell vizsgálnunk.

Ugyanakkor a kereskedelem, a birodalmak és a kapitalizmus által létrehozott globális kapcsolatoknak köszönhetően „egy meglepően új jelenséggel találjuk magunkat szembe: az emberiség, amely évszázadokon és civilizációkon át a világtörténelem tárgya volt, most az összes emberi lény látókörébe került. Ez az emberiség pedig egyre szélsőségesebben válik ketté gazdagokra és szegényekre.” Geyer és Bright szerint az emberiség „nem alkot egyetlen, homogén civilizációt. És ez az emberiség már csupán egy faj vagy valamiféle természeti körülmény. Először történt meg, hogy mi, emberi lények, kollektív módon tekintünk magunkra és ezáltal kollektív módon vállaljuk a felelősséget is magunkért”. Az antropocén kort propagáló tudósok egyértelműen ennek az ellenkezőjét állítják. Azt mondják ugyanis, hogy mivel az emberek egy nagyon is különleges faj, ezért a más fajok feletti uralom megszerzésének folyamata során geológiai erővé lépett elő. Az emberek tehát természeti körülménnyé lettek, legalábbis a mai korban. Hogyan lehetne ezek után rávenni e két álláspont képviselőit, hogy párbeszédet folytassanak?

Érthető, hogy ez a biológia nyelvén megfogalmazott felfogás a fajokról aggodalommal tölti el a történészeket. Úgy érzik, hogy az ember cselekedeteinek esetlegességéről és a szabadságról kialakított, s mára már finomra hangolt felfogásuk a világról alkotott sokkal determinisztikusabb álláspontnak adja át a helyét. Ráadásul nem egy olyan veszélyes történelmi példa lebeghet a szemünk előtt, amikor a politika használta fel a biológiát. Ezen felül még attól is tartanak, hogy a fajról alkotott elképzelés egy jó adag esszencializmust is becsempész az emberről alkotott képünkbe. Az esetlegesség kérdéséhez később még visszatérek, de az esszencializmus esetében érdemes lehet Smailt idézni arról, hogy a fajokról miért nem lehet esszencialista kategóriákban gondolkodni.

Darwin úgy vélekedett, hogy a fajok nem rögzített entitások, amelyeket a Teremtő természetes esszenciákkal, lényegiségekkel ruházott fel... A természetes kiválasztódás nem homogenizálja az egyes fajok egyedeit... Ebből pedig az is következik, hogy értelmetlen feladat (egy adott faj) ‘normális’ természetét vagy testtípusát kutatni. És legalább ennyire értelmetlen az a törekvés is, hogy az ‘emberi természet’ mibenlétét meghatározzuk. Ebben az esetben – ahogy sok más területen is – a biológia és a kultúra alapvetően megegyezik egymással.

Világosan látszik, hogy az eltérő tudományágak művelőiket is abba az irányba terelik, hogy eltérően vélekedjenek az emberi lények vizsgálati módszeréről. Minden tudományágnak létre kell hoznia azt a tárgyat, amit tanulmányozni akar. Ha igaz, hogy az orvostudomány vagy a biológia az emberi lényt csupán egyetlen aspektusára leszűkítve vizsgálja, akkor a történészeknek is be kellene látniuk, hogy ők is hasonlóan leszűkítve látják történeteik szereplőit – azaz az embereket, a személyiséget. Vegyük el a személyiséget, s a történetírásnak nem lesz többé tárgya. Derrida éppen azért vívta ki Foucault haragját, mert rámutatott arra, hogy ha a bolondság történetét megírva engedünk annak a vágyunknak, hogy magát a bolondságot is szóhoz juttatjuk, akkor az a mű „legörültebb terve” lenne. Bármennyire is a személyiség áll mindenféle történetírás központjában, ennek ellenére ez is csak az egész emberi lény egy redukciója vagy absztrakciója, épp annyira, mint az anatómiaórán bemutatott emberi csontváz.

A klímaváltozási válság nyomán azonban a tudósoknak is felül kellene emelkedni a saját tudományágukból fakadó előítéleteken, mert ennek a válságnak rengeteg dimenziója van. Ezt szem előtt tartva érdemes megjegyezni, hogy a faj kategóriája egyre nagyobb szerepet kezd játszani a tudósok körében, beleértve a közgazdászokat is, akik már messzebb jutottak a válság vizsgálatában és magyarázatában, mint a történészek. Jeffrey Sachs közgazdász könyve, a *Common Wealth*(Közjó) például a művelt, de laikus nagyközönségnek íródott, s e mű érvelésében központi szerep jut a faj koncepciójának. Sachs egy egész fejezetet szentel az antropocénnek is. Sőt az előszó megírására magát Edward Wilsont kérte fel. Wilson előszavában a faj koncepciója ugyanolyan kvázi hegeliánus szerepet játszik, mint Marxnál a tömegek fogalma. Míg a különféle marxista irányzatok képviselői eltérő időszakokban ugyan, de mindvégig úgy gondolták, hogy az emberiség javát azt szolgálja, ha az elnyomottak vagy a sokaság az öntudatra ébredés folyamatán keresztül rádöbben saját az egész földet átfogó egységére, addig Wilson abban reménykedik, hogy ezt az egységet az teremtheti meg, ha ráismerünk arra, hogy egyetlen faj tagjai vagyunk:

Az emberiség már éppen eleget elfogyasztott vagy átalakított a Föld pótolhatatlan erőforrásaiból ahhoz, hogy jobb formában legyen, mint valaha. Elég okosak, s reményeim szerint immár elég jól informáltak is vagyunk ahhoz, hogy egységes fajként megvalósítsuk az önmegismerést. ... Bölcs dolog lenne, ha fajként tekintenénk magunkra.

Ugyanakkor akadhat, aki úgy véli, hogy a globális felmelegedést okozó valamennyi antropogén tényező csupán egyetlen okra vezethető vissza: ez pedig a nyugati kapitalizmus kibontakozása és a világ többi részének imperialista vagy kvázi imperialista meghódítása a Nyugat által. A kínai, a japán, az indiai, az orosz vagy éppen a brazil elit épp a Nyugat közelmúltjának történetétől kapta az ötletet, hogy a szuperhatalmi politikai státusz és a globális dominancia megszerzésének legfőbb eszköze a kapitalista gazdaság és a technológiai és katonai erő. Ha ez az állítás akárcsak nagy vonalakban is igaz, akkor a fajról vagy emberiségről alkotott koncepció nem csupán azt a célt szolgálja, hogy elrejtse szemünk elől a kapitalista termelés valóságát és az imperialista uralomnak azt a logikáját, amelyet táplál. Miért kellene a világ szegényeit – akik ökológiailag amúgy is csak kevés nyomot hagynak maguk után – beleértetni az olyan mindenkit felölelő kategóriákba, mint a faj vagy az emberiség, ha a jelenlegi válságért egyértelműen a gazdag nemzeteket, illetve a szegény nemzetek gazdagabb osztályait terheli elsősorban a felelősség?

Ennél a kérdésnél azonban hosszasan kell időznünk, különben nem fogjuk látni, hogy mi a különbség a globalizációról szóló jelenlegi történetírás, illetve aközött, amelyet a klímaváltozással foglalkozó antropogén elméletek várnak el a történészeketől. Noha néhány tudós az antropocén kor kezdetét legszívesebben a mezőgazdaság feltalálásához kötné, a szakirodalom számomra azt sugallja, hogy az antropocén korszakba való belépésünk közel sem ilyen régi és elkerülhetetlen esemény volt. Az emberi civilizáció kezdete bizonyosan nem köthető ahhoz a feltételhez, hogy a történelem során egy nap az ember a fatüzelésről átáll a szénre, majd a szénről a kőolajra és a földgázra. Kenneth Pomeranz meggyőzően szemléltette azt, hogy mennyi történelmi esetlegesség volt abban a folyamatban, amelynek során az emberiség fő energiaforrása a fa helyett a szén lett. A kapitalista társadalmak is sokat változtak a kapitalizmus kezdete óta. A föld lakossága pedig drámai módon növekedett a 2. világháború befejezése óta. Egyértelmű, hogy senki nem állíthatja azt, hogy az emberi fajnak létezik valami veleszületett tulajdonsága, amely elkerülhetetlenül az antropocén korba sodort volna bennünket. Egyszerűen csak belebotorkáltunk. Kétségtelen ugyanakkor, hogy e kor ajtaját az ipari civilizáció tárta szélesre.

Ha valóban az iparosodott életforma jutott minket válságba, akkor a kérdés az, miért kellene a fajban gondolkodnunk, hiszen ez a kategória egyértelműen egy hosszabb történelmi időszakhoz tartozik? Vajon a kapitalizmus narratívája – és értelemszerűen ebbe a kritikája is beletartozik – miért nem megfelelő keret az éghajlatváltozás történetének leírására és következményeinek felmérésére? Igaznak tűnik az a megállapítás, hogy a kapitalista iparosítás által létrehozott és támogatott magas energiafogyasztású társadalmi modellek idézték elő a klímaváltozást, ugyanakkor a jelenlegi válság nyomán olyan más, az emberi életforma létezéséhez szükséges körülmények is a látókörünkbe kerültek, amelyeknek semmiféle szerves kapcsolata sincs a kapitalista, a szocialista vagy nacionalista identitások logikájával. Ezek a körülmények sokkal inkább a bolygónkon kialakult élet történetéhez kapcsolódnak, ahhoz a módhoz, ahogy a különböző életformák egymáshoz kapcsolódnak, és ahhoz a módhoz, ahogy egyetlen faj kipusztulása más fajok fennmaradását veszélyezteti. Ha az életnek ez a története nem szerepel a képben, akkor a klímaváltozási válságnak sem lehet ‘emberi’ értelmezése.

Más szóval az iparosodott életforma sok tekintetben úgy működött, mint a nyúlüreg Alice történetében: belekerültünk egy olyan helyzetbe, amelynek révén kénytelenek vagyunk szembenézni néhány olyan parametrikus (azaz behatároló) feltétellel is, amelyek a modernségről alkotott elképzelésünkben központi szerepet játszó intézmények létezését, illetve az ezeknek az intézményeknek tulajdonított jelentőségét meghatározzák. Ez némi magyarázatra szorul. Vegyük például a tízezer éve lejátszódott ún. mezőgazdasági forradalom esetét. Az ugyanis nem csak az emberi találékonyság eredménye volt. Ezt a forradalmat azt tette lehetővé, hogy némileg megváltozott a légkörben lévő széndioxid mennyisége, s ennek nyomán az éghajlat stabilizálódott és a jégkorszak (azaz a pleisztocén) után a bolygó némileg felmelegedett. Márpedig e folyamatokra az embernek nem volt ráhatása. „Nemigen férhet kétség ahhoz” – írja a *Humans at the End of the Ice Age* (Az emberek a jégkorszak végén) című kötet egyik szerkesztője – „hogy az alapjelenség – azaz a jégkorszak vége – az ún. Milankovich-jelenség következménye, azaz a Föld Nap körüli pályájában bekövetkező változás eredménye.” A bolygó hőmérséklete egy olyan tartományban stabilizálódott, amely lehetővé tette a fűfélék növekedését. Márpedig az árpa és a búza a legrégebbi fűfajták közé tartoznak. E „hosszú nyár” – vagy ahogy egy klímakutató fogalmazott: „földtörténeli mázli” – nélkül a ma is ismert ipari-mezőgazdasági életformánk sem alakulhatott volna ki. Más szóval bármiféle társadalmi-gazdasági és technológiai választással szembesülünk, bármennyire is ünnepeljük a szabad választás jogát, mégsem destabilizálhatjuk azokat a körülményeket (például azt a hőmérsékleti tartományt, amelyben bolygónk van), amelyek az emberi létezést behatároló feltételeiként működnek. Ezek pedig függetlenek a kapitalizmustól vagy a szocializmustól. Sokkal hosszabb ideje vannak állandósult állapotban, mint az emberi intézmények, s ezek tették lehetővé, hogy az ember a föld domináns fajává váljon. Sajnálatos módon mára már mi is geológiai erővé váltunk, és ezzel oly módon zavartuk meg ezeket a behatároló feltételeket, hogy azzal már saját létünket veszélyeztetjük.

Ezzel nem azt akarom tagadni, hogy a gazdagabb és jórészt nyugati nemzetek történelmi szerepet játszottak az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásában. A fajban való gondolkodás bevezetése még nem állítja azt, hogy ne lenne létjogosultsága a ‘közös, de eltérő mértékű felelősség’ politikájának, amelyet Kína, India és a többi fejlődő ország folytat az üvegházhatású gázok kibocsátásnak csökkentésének kérdésében. De akár azokat kárhozzátjuk, akik visszamenőlegesen felelősek – azaz a Nyugatot okoljuk múltbéli viselkedéséért –, akár azokat, akik majd várhatóan felelősek lesznek – ma már például Kína a legnagyobb széndioxid kibocsátó, noha az egy főre eső kibocsátásban még mindig az USA mögé szorul –, ez a kérdés mindenképpen csak a kapitalizmusról és a modernizációról szóló

történetírás keretei között értelmezhető. De az a tudományos tétel, hogy az emberiség egyre inkább geológiai tényezővé válik, a közös és mindenkit egyformán érintő katasztrófa irányába mutat. Crutzen és Stoermer ezt így fogalmazza meg:

Az elmúlt három évszázadban az emberiség számbelileg a tízszeresére nőtt és elérte a 6 milliárd főt, miközben például a szarvasmarha-állomány 1,4 milliárd darabra gyarapodott (azaz egy családra átlagban egy marha jut). Néhány generáción belül az emberiség kimeríti a több százmillió éven át halmozódó fosszilis tüzelőkészleteit. A szén és a kőolaj eltüzeléséből származó kéndioxid kibocsátás legalább a kétszerese a természetes kibocsátásnak... a kiaknázható édesvíz- készlet több mint felét az emberiség használja fel; az emberi tevékenység nyomán a fajok kihalása ezerszeresére, sőt az esőerdőkben a tízezerszeresére gyorsult fel... A dokumentált hatások között találjuk például a nagy édesvízi rendszerek geokémikus ciklusának megváltozását, s ezek a jelenségek már az elsődleges szennyező forrásoktól távol lévő rendszerekben is tapasztalhatók.

Ha ezt a katasztrófát meg akarjuk érteni, akkor szükség lesz a különböző tudományágak, illetve íratlan és írásos emberi történelmet tanulmányozó tudósok párbeszédére, ugyanúgy, ahogy a tízezer éve lejátszódó mezőgazdasági forradalmat is csak három tudományág – a geológia, a régészet és a történettudomány – összefogásával lehetett értelmezni.

A Wilsonhoz és Crutzenhez hasonló tudósok részéről politikai naivitás, amikor képtelenek belátni, hogy nem minden esetben a ráció irányítja hatékony kollektív döntéseinket – más szóval előfordulhat, hogy kollektív módon hozunk értelmetlen döntéseket –, de érdekesnek és jellemzőnek találom, hogy ők ketten még mindig a felvilágosodás nyelvén beszélnek. Nem feltétlenül kapitalizmusellenes tudósokról van szó, ugyanakkor egyértelműen látszik, hogy ellene vannak a 'jó ez a kapitalizmus, ahogy van' felfogásnak. Úgy vélik, hogy a tudás és a ráció nem csupán kivezetheti az emberiséget a jelenlegi válságból, de a jövőben is távol tarthat bennünket bajtól. Wilson például szinte már Kantot idézően arról beszél, hogy „az erőforrások bölcsebb felhasználását” kell megtervezni. De a szóban forgó tudás az emberről mint fajról alkotott tudás, egy olyan fajról, melynek saját léte más fajoktól függ, és amely az élet átfogó történetének része. Az éghajlat megváltoztatása, s itt nem csupán a bolygó átlaghőmérsékletének, hanem az óceánok savasságának és vízszintjének emeléséről és az élelmiszerlánc szétrombolásáról is beszélünk, olyan tevékenység, ami senkinek nem állhat érdekében. Ezek a behatároló feltételek politikai döntéseinktől függetlenül érvényesek. Éppen ezért lehetetlen megérteni az éghajlatváltozást mint válságot, ha nem fontoljuk meg a tudósok által elővezetett javaslatokat. Ugyanakkor a tőke történelmét, az antropocén korba való véletlenszerű belépésünket nem lehet azzal letagadni, hogy kizárólag a fajban való gondolkodást erőltetjük, mert az antropocén még elméletként sem lenne lehetséges az iparosodás történetének számbavétele nélkül. De hogyan fonjuk össze e két szálát, amikor a világtörténelmet elemezzük a felvilágosodás óta? Hogyan azonosuljunk az élet egyetemes történetével, miközben megőrizzük azt a tagadhatatlan értéket is, amely része az egyetemessel szemben mutatott, posztkoloniális gyanakvásunknak? Az éghajlatváltozási válság megköveteli, hogy mindkét gondolkodásmódot elsajátítsuk, és egy szálra fűzzük fel a tőke és a faj egymással egyébként összeegyeztethetetlen történetét. Ez a kombináció ugyanakkor alapvetően próbára teszi magát a történelem megértéséről alkotott elképzelésünket.

4. TÉTEL: *A faj és a tőke történetének keresztezése olyan folyamat, amely magának a történelem megértésének a határait feszegeti.*

A történelem megértése olyan kritikus gondolkodást is jelent, amely az emberi lét megtapasztalásáról szóló általános eszmét is megszólítja. A „történelmi tudat” ebben a felfogásban az önismeret egyik módja, ami az ember saját és mások (a történelmi szereplők) tapasztalatára adott kritikai reflexiókon szűrődik át. Amikor viszont Wilson azt javasolja, hogy kollektív jövőnk érdekében fajoként próbáljuk megvalósítani az önmegismerést, akkor ez az állítás egyetlen történelemfelfogáshoz sem kapcsolódik, mint ahogy a múlt és a jövő között sem teremt kapcsolatot azt feltételezve, hogy az emberi tapasztalatban mindig van valamiféle folyamatosságot biztosító elem. Ki ez a mi, akiről Wilson beszél? Mi emberek soha nem tapasztaljuk meg fajoként önmagunkat. Csupán elménkkel tudjuk felfogni vagy következtetni arra, hogy mi vagyunk az emberi faj, de megtapasztalni ezt nem tudjuk. Az embernek, mint fajnak nem létezhet fenomenológiája. Még ha érzelmileg azonosulnánk is avval a szóval, hogy „emberiség”, akkor sem tudnánk, hogy mi az: fajoként létezni, mert a fajok történetében az ember csupán egyetlen példája a faj fogalmának, ahogy az élet minden más formája is az. De az ember soha nem tapasztalhatja meg, hogy milyen az, egy fogalomnak lenni. Akkor tehát Geyer és Bright szavaival élve kijelenthetjük, hogy „az emberiség immár nem a ‘gondolaton’ keresztül jön létre” vagy Foucault-val szólva „az emberi lénynek nincs többé történelme? Geyer és Bright Foucault szellemében hozzát teszi, hogy „a világtörténelem feladata, hogy felfedje annak a hatalomnak az ismertetőjegyeit, amely az emberi lényeket egyetlen közös emberiségbe sűríti össze”.

Ez a fajta kritikai szemlélet hasznos olyankor, amikor a dominancia nemzeti és globális formáit taglaljuk. De nem tartom megfelelőnek a globális felmelegedési válság kezelésére. Az emberi és a természeti történelem közötti fal ledől. Talán még nem tekintjük magunkat geológiai tényezőnek, de a fajok szintjén a jelek szerint máris az vagyunk. És eme tudás nélkül – amely cáfolata eddigi történelemszemléletünknek – nem érthetjük meg a mindenkit érintő válságot. Ha a globális tőke tükrén keresztül megtörve nézzük a klímaváltozást, akkor kétségtelenül olyan képet kapunk, amely a tőke uralmának történetén végigvonuló egyenlőtlenség logikáját fogja hangsúlyozni és az is igaz, hogy néhányan átmenetileg hasznot fognak húzni most is mások kárából. De a válság egész történetét nem lehet a kapitalizmus rovására írni. A kapitalizmus többi válságától eltérően most nem lesznek mentőcsónakok a gazdagok és a kiváltságosok számára (nézzék csak meg az Ausztráliában pusztító aszályt vagy a Kalifornia jómódú környékeit felperzselő tüzeket). A globális felmelegedés okozta félelem némileg azokra a napokra emlékeztet, amikor a világ a globális atomháborútól tartott. De van egy lényeges különbség. A globális atomháború tudatos döntés lett volna valamelyik akkori nagyhatalom részéről. A klímaváltozás ezzel szemben az emberi tevékenység nem tudatos cselekedeteinek következménye és a fajoként elkövetett tetteinknek a hatását szemlélteti – és meg ezt is csak a tudományos vizsgálatok tudják kimutatni. Még az is meglehet, hogy a klímaváltozás okozta veszély nyomán kialakuló új és univerzális történetírást egyszer majd a ‘faj’ feliratú rekeszben tárolják. De sohasem fogjuk ezt a kérdést univerzálisnak látni. Ez nem a hegeli univerzalitás, amely dialektikusan alakul ki a történelem valamely mozgásából, de nem is a tőke univerzalitása, amely a mostani válságot idézi elő. De az éghajlatváltozás mégiscsak nekünk, a kollektív emberiségnek tesz fel kérdést, miközben egy olyan univerzalitásra mutat rá, amelyet világtapasztalásunk nem képes felfogni. Sokkal inkább hasonlít arra az univerzalitásra, amelyet egy katasztrófa közös érzése vált ki. Ráadásul egy olyan globális politikai megközelítést igényel, amelyhez nem tartozik semmiféle globális identitásról alkotott mítosz, mert a hegeli univerzalizistól eltérően nem tudja befogadni az egyediségeket. Ideiglenesen hívjuk ezt ‘negatív univerzális történelemnek’.

FORDÍTOTTA BOJTÁR PÉTER

The Climate of History: Four Theses, eredetileg megjelent a *Critical Inquiry*, 2009 téli számában.

Felhasznált irodalom

Arrighi, Giovanni: *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*, 1994; London, 2006

Arrighi, Giovanni: *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century*, London, 2007

Bolin, Bert: *A History of the Science and Politics of Climate Change: The Role of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge, 2007

Bowen, Mark: *Censoring Science: Inside the Political Attack on Dr. James Hansen and the Truth of Global Warming*, New York, 2008

Braudel, Fernand: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp idején*, 1996, Budapest

Collingwood: *The Idea of History*, New York, 1976

Croce, Benedetto: *La filosofia di G. B. Vico*, 1911, Bari

Crosby, Alfred W. Jr.: *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492*, London, 2003

Crutzen, Paul J.: „Geology of Mankind” in *Nature*, 2002 január 3.

Crutzen, Paul J. és Stoermer, Eugene F.: „The Anthropocene, IGBP [International Geosphere-Biosphere Programme] *Newsletter 41*, 2000

Davis, Mike: „Living on the Ice Shelf: Humanity’s Meltdown”, 2008. június 26., tomdispatch.com/post/174949

Derrida, Jacques: „Cogito és a bolondság története”, *Világosság*, 2008, 7–8.

Dodds, Walter K.: *Humanity’s Footprint: Momentum, Impact, and Our Global Environment*, New York, 2008

Geyer, Michael és Bright, Charles: „World History in a Global Age”, *American Historical Review* 100, 1995. október

Maslin, Mark: *Global Warming: A Very Short Introduction*, Oxford, 2004

Oreskes, Naomi: „The Scientific Consensus on Climate Change: How Do We Know We’re Not Wrong?” in Dimento Joseph F. C. és Doughman, Pamela (szerk.): *Climate Change: What It Means for Us, Our Children, and Our Grandchildren*, Cambridge, Mass., 2007

Pomeranz, Kenneth: *The Great Divergence: Europe, China, and the Making of the Modern World Economy*, Princeton, N. J., 2000

Rossi, Paolo: *The Dark Abyss of Time: The History of the Earth and the History of Nations from Hooke to Vico*, Chicago, 1984

Sachs, Jeffrey D.: *Common Wealth: Economics for a Crowded Planet*, New York, 2008

Smail, Daniel Lord: *On Deep History and the Brain*, Berkeley, 2008

Straus, Lawrence Guy: „The World at the End of the Last Ice Age” in Straus, Lawrence Guy és mások (szerk.): *Humans at the End of the Ice Age: The Archaeology of the Pleistocene-Holocene Transition*, New York, 1996

Sztálin, J. V.: *Dialektikus és történelmi materializmus*, 1949, Budapest

Weisman, Alan: *The World without Us*, New York, 2007

Wilson, Edward O.: *The Future of Life*, New York, 2002